

Сталий розвиток: проблеми та перспективи / за ред. О.А. Дубасенюк: зб. наук. праць. – Житомир: Вид-во «Полісся», 2015. – 365 с.

Максимова Олена

ВПЛИВ МІКРОКЛІМАТУ НА УСПІШНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Виходячи з уявлення суспільства про людину ХХІ століття, метою виховання визначено умови, що сприяють індивідуальному розвитку дітей, розкриття їх творчого потенціалу, прилучення до матеріальної, духовної культури і формування громадянської свідомості. Модернізація освіти потребує оволодіння особистістю комплексом компетенцій, серед яких життєва активність, орієнтація на справу, високий ступінь самостійності і особистої відповідальності за результати діяльності, здатність розробляти реальні плани майбутнього, здійснювати самоаналіз, готовність до самостійного вирішення життєвих проблем, вміння переборювати життєві труднощі і перешкоди, зменшення тривожності і страху за помилки і невдачі, а також прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, потреба бути успішним у кожній значимій для людини сфері життя і діяльності.

Гармонійний розвиток особистості молодшого школяра в контексті розробленої програми вимагає реалізації таких завдань: формування соціально значущих цінностей особистості; розвиток пізнавальних, творчих, організаторських і комунікативних здібностей; створення умов для самопізнання, самовизначення та самореалізації особистості дитини; стимулювання прагнення кожного учня до самоосвіти та самовдосконалення; виховання громадянських якостей особистості.

При цьому вихідними принципами педагогічної діяльності мають бути: системність, доступність, зв'язок із життям, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, особистісно зорієнтований, діяльнісний та комплексний підходи до організації навчально-виховного процесу.

Метою нашої статті є виявлення впливу мікроклімату, суб'єктами якого є батьки, вчителі, однолітки, на досягнення успіху молодшими школярами та запропонувати інструментарій роботи з

батьками та вчителями щодо спрямування їхньої уваги на дитячий успіх.

Науковий доробок сучасних зарубіжних і вітчизняних учених щодо феномена успіху вміщує результати досліджень його змісту (А. Белкін, Є. Головаха, М. Мольц, Г. Тульчинський, В. Шухмін), мотивації досягнення, рівня домагань (Д. Аткінсон, Р. Бернс, Л. Бороздіна, В. Вілюнас, У. Джемс, А. Реан, Х. Хекхаузен, А. Якобсон), почуттів, що виникають при його досягненні (К. Ізард, О. Кононко, О. Кульчицька, О. Лук, А. Лутошкін), створення ситуацій успіху (А. Белкін, Б. Волков, А. Глущенко, А. Осмолівський, Л. Ткачук), ролі успіху в формуванні дитячої особистості (У. Глассер, Т. Гуськова, М. Єлагіна, А. Крупенін, А. Рояк, Д. Холт), підготовки вчителя до виховання успішної гуманної особистості учня (А. Капська, В. Кузь, М. Левківський, Д. Пашенко, Л. Хомич). Найбільш розробленими на даний час є питання “правил”, способів досягнення успіху (Ф. Девіс, І. Добротворський, І. Ішук, Д. Карнегі, Е. Ксенчук, Т. Лободюк, Л. Хаббард).

В історико-педагогічних джерелах простежується ідея віри у досягнення успіху вихованцями за умови дотримання принципу природовідповідності, врахування задатків дітей, розвитку оптимістичного світосприйняття, забезпечення активної життєдіяльності дітей, створення доброзичливих взаємин у системі “вчитель-учень” (Ш. Амонашвілі, Д. Дьюї, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтессорі, К. Роджерс, В. Сухомлинський, С. Френе, С. Шацький). Ураховуючи здобутки названих вчених, спробуємо окреслити шляхи сприяння досягненню успіху молодшим школярем його найближчим оточенням.

Робота з молодшими школярами повинна ґрунтуватись на організації їх різнопланової діяльності і тісній співпраці класного керівника з педагогом-організатором, практичним психологом, соціальним педагогом, батьками та громадськістю.

Аналіз засобів масової інформації засвідчує, що вони формують у людської спільноти уявлення про успішну людину як про забезпечену, яка може мати все, що побажає, докладаючи при цьому мінімум зусиль. Або як про “Попелюшку”, яка раптом через збіг обставин та свій таланти отримує бажане. Діти з готовністю вірять у такі образи, мріючи про швидкий успіх, який на них “звалиться”.

Вивчення літератури з цієї проблеми показує наявність двох протилежних концепцій успіху: відчуття успіху у зв'язку з отриманим результатом та успіх, орієнтований на процес, тобто відчуття своєї успішності на шляху до поставленої мети. Концепція успіху, спрямованого на процес, приводить до можливості досягти бажаного на шляху до поставленої мети. При цьому критерієм стає не тільки результат, але і саморозвиток, самоактуалізація, самореалізація, особистісне вдосконалення.

Таким чином, шлях до кінцевої мети є ланцюжком успіхів, які супроводжують особистість при вирішенні проміжних завдань. У цьому випадку людині не загрожує депресія досягнень, оскільки будь-який успіх є вихідною точкою щодо наступного етапу звершень. І якщо у першому випадку успіх – це конкретний отриманий результат, то в другому – постійна направленість на постановку нових завдань. Успіх буде тим повнішим, чим більш максимально задіяні різні сфери життя людини.

Одним з найголовніших завдань освітньо-виховної установи є об'єднання зусиль школи щодо формування успішної, здатної до саморозвитку особистості із зусиллями сім'ї. Адже серед найбільш значущих факторів виховання першість надається сім'ї, в якій дитина засвоює перші норми спілкування з близькими, навчається жити з людьми і виявляти піклування про них, нести відповідальність за свою поведінку і вчинки, набуває суспільного досвіду. “Стиль сімейних взаємин, соціальна спрямованість батьків, їхня педагогічна культура, рівень моральної вихованості, характер розподілу побутової праці – все це формує у дитини дошкільного віку ставлення до навколишньої дійсності і насамперед до людей”¹, – зазначає Ю. Приходько. Однак досить поширеним явищем у процесі сімейного виховання є той факт, що батьки нав'язують дітям свої амбіції, орієнтуючи їх на ідеали, яких не досягли самі. Така поведінка породжує конфліктні ситуації, збільшуючи прірву між батьками і дітьми, не дозволяє досягти взаєморозуміння. Для того, щоб саморозвиток дитини відбувся, потрібно знайти технології, що стимулюють морально цінні мотиви поведінки, орієнтуючись на внутрішнє їх прийняття дитиною. Тому, працюючи з сім'єю дитини, доцільно обговорити питання, яким чином використовуються внутрішньо особистісні та інституційні

---

¹ Приходько Ю. А. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. – К.: Радянська школа, 1987. – 128 с. – С. 103.

ресурси у вихованні успішної особистості.

Надзвичайно важливим для становлення в дитини оптимістичного світосприйняття, орієнтації на успіх є емоційний клімат, який панує в родині. У сім'ї малюк отримує перші, найважливіші уроки досягнення успіху.

Метою проведення роботи з батьками є розкриття значення сімейної атмосфери, ставлення до дитини для вироблення у неї орієнтації на успіх, умінь його досягати.

Необхідно здійснювати просвіту батьків щодо гуманних методів і прийомів виховання, які у свою чергу надають можливість дитині бути активним творцем своєї особистості. Під час навчання батьків слід підкреслювати важливість створення доброзичливої сімейної атмосфери, за якої діти відчували б комфорт, безпеку і захищеність. Також доцільно навчати батьків поважати своїх дітей як особистостей, приймати їхню індивідуальність, помічати успіхи і заохочувати до них, зважати на інтереси дітей, підтримувати вияви їхньої творчості, прояви самостійності, ініціативи.

У формуванні успіху значна роль відводиться самопочуттю дитини в сім'ї, яке складається під дією багатьох чинників. Ми не можемо заперечувати вплив факторів матеріальних, однак значно важливішим є характер сімейних взаємин, під яким ми розуміємо не тільки доброзичливе ставлення до самої дитини, але й інших членів сім'ї один до одного.

Якщо дитина відчуває до себе гарне ставлення, але є свідком чвар між дорослими, їхньої конкуренції за сімейну владу, любов та прихильність дітей, то несприятлива сімейна атмосфера зумовлює і її погане психічне самопочуття. За таких умов зростає почуття незахищеності, невпевненості, тривога відносно нових обставин, страх за розпад сім'ї. І навпаки, доброзичливе ставлення членів сім'ї один до одного створює затишну домашню атмосферу, яка є запорукою гарного самопочуття й успішного психічного розвитку дитини. Природно, що у родині, в якій переважає бадьорий, оптимістичний настрій, де панує мир, спокій і впевненість, а члени сім'ї підтримують один одного, діти відчують захищеність, комфорт, не замикаються в собі, не відчують ненависті до оточуючих, не переживають безпричинного страху. За таких умов вони орієнтуються на досягнення успіху у своїй діяльності.

У більшості випадків характерне для кожної дитини ставлення

до оточуючих і до себе є прямим відображенням стилю взаємин у сім'ї. Отже, щоб навчити дитину жити повноцінним життям, сприймати світ з оптимізмом, відчувати гармонію з навколишнім середовищем і в собі, батькам необхідно навчитися цьому самим. Тим самим турбота про радісне світосприйняття своєї дитини є одним із головних батьківських обов'язків.

З метою оволодіння батьками вмінням створювати позитивний емоційний настрій, розвитку в них переконання у важливості підтримання позитивної сімейної атмосфери радимо проводити батьківський лекторій, надавати консультації. Реалізація зазначеного вище змісту може здійснюватися шляхом організації і проведення батьківських зборів, бесід, прес-конференцій із проблем сімейного виховання, днів відкритих дверей, а також таких нетрадиційних форм роботи, як зустрічі за круглим столом, проведення дискусійного клубу, створення "Сімейної скриньки" (містить добірку матеріалів із досвіду родинного виховання), альбому-естафети "Наші успіхи".

Бажано, щоб зазначені форми роботи охоплювали наступні теми: "Виховання дітей – спільна справа батьків і педагогів", "Роль сім'ї у розвитку особистості дитини", "Дотримання прав дитини. Обов'язки батьків. Конвенція ООН про права дитини", "Вікові особливості молодших школярів", "Етика стосунків у сім'ї", "Типові помилки у сімейному вихованні", "Культура спілкування", "Наскільки самостійна моя дитина", "Інтереси та захоплення молодшого школяра", "У чому полягає дитячий успіх", "Щаслива сім'я. Яка вона?", "Природа, казка, діти і дорослі".

Проведення індивідуальних консультацій, бесід зумовлюється різним рівнем освіти батьків, їхніх уявлень про особливості сімейного виховання, а також індивідуальністю поведінки, характеру, внутрішнього світу кожної дитини. Батькам надаються поради щодо формування адекватної самооцінки у дітей, рекомендуються стилі поведінки з дітьми неспокійними, замкненими, сором'язливими, конфліктними, опрацьовуються правила поведінки, що передбачають прояви поваги, любові, зацікавленості індивідуальністю дитини.

Увага батьків також акцентується на збереженні первісного дитячого оптимізму, життєрадісності. Для цього необхідно, по-перше, щоб дитина відчувала цілісність сім'ї, відданість батьків один одному; по-друге, щоб позитивні емоційні оцінки переважали

над негативними (відомо, що дитину потрібно більше хвалити, ніж сварити; важливо пробачати дитячі провини перед сном, оскільки довготривалий вплив почуття провини нівелює впевненість у собі, оптимізм); по-третє, особистий приклад радісного світосприйняття, готовності долати перешкоди батьками (необхідно демонструвати радість не тільки від досягнення успіху, але і від наполегливості у прямуванні до нього, від процесу переборення труднощів).

Підтримка постійного зв'язку з батьками учнів, вивчення умов життя, індивідуальних особливостей школярів, взаємний обмін інформацією про досягнення дитини, її поведінку в школі, вдома, на вулиці, у громадських місцях дозволять батькам і вчителям, вихователям скласти об'єктивне цілісне уявлення про особливості характеру школяра, манери його поведінки, про його захоплення і схильності, про ставлення до старших та однолітків і на цій основі вирішувати питання подальшої спільної діяльності з формування успішної особистості.

Ще одним значним фактором, що впливає на досягнення дитини, є мікроклімат учнівського колективу. Оскільки великого значення у шкільні роки набувають показники саме у навчальному процесі, звернімося до чинників, що сприяють покращенню навчальних досягнень школярів. Серед них наявність інтересу та мотивації до шкільного навчання, здібності, рівень інтелекту, міцне здоров'я, розвинені волюві якості, працелюбність, професіоналізм вчителів, належні побутові умови, особливості середовища, в якому перебуває дитина у школі.

Проблема мікроклімату завжди була актуальною, її досліджували багато вчених (Г. Андрєєва, Р. Шакуров, Є. Шорохова, В. Бойко, А. Ковальов, А. Журавльов, І. Волков, Б. Паригін, А. Русалінова та ін.). За Н. Анікеєвою, психологічний клімат – це емоційно-психологічний настрій колективу, де відображаються особисті і ділові взаємовідносини членів колективу, що визначаються їх ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами. Це якісний бік міжособистісних стосунків, що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу та всебічному розвитку особистості в групі. Р. Шакуров відзначає, що клімат як інтегральне явище не може бути вивчений безпосередньо, а лише опосередковано, через прояви інших складових показників.

Критеріями комфортного відчуття себе у шкільному колективі можуть бути: задоволеність стосунками з однокласниками та стосунками з учителями, згуртованість, єдність, відсутність конфліктів та налаштованість членів колективу на спільну діяльність.

Кожною дитиною соціально-психологічний клімат переживається індивідуально як задоволення чи незадоволення перебуванням у даному колективі, своїм статусом у ньому. Р. Немов² виділяє три види взаємин школярів за ступенем їх близькості, змістом та їх функціями: 1) зовнішні, епізодичні „ділові" контакти, які слугують для задоволення щохвилинних інтересів і потреб, які є поверховими, не глибинними; 2) спілкування на рівні товариських стосунків, що сприяє взаємообміну знаннями, вміннями і навичками; 3) дружні зв'язки, які допомагають вирішувати деякі питання емоційно-особистісного характеру.

Найбільш значущими для молодшого школяра є товариські взаємини. Атмосфера таких взаємин базується на товарищкості, яка включає в себе повагу особистої гідності іншої людини, рівність, чесність, порядність, готовність прийти на допомогу. Важливими потребами дитини молодшого шкільного віку є потреби у визнанні, у самоствердженні, самовираженні, прагненні посісти бажане місце у системі взаємин класу. Однак через ряд суб'єктивних і об'єктивних чинників статусна позиція дитини у колективі не відповідає її бажанням, що породжує негативні почуття у дитини.

Отже, щоб підвищити навчальну успішність учнів, необхідно потурбуватися про організацію дружніх взаємовідносин у класі, сприятливого мікроклімату в учнівському колективі.

Безперечно, у досягненні молодшими школярами успіхів у різних сферах діяльності значну роль відіграє вчитель, адже у цьому віці він є еталоном, взірцем, на який рівняється дитина. Тому, працюючи з педагогами, необхідно спрямувати свою увагу на реалізацію наступних завдань:

- Сприяти усвідомленню вчителями та вихователями необхідності реалізації особистісно орієнтованого підходу у виховному процесі, який передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємини.

---

² Немов Р. С. Психологія: Учеб. для студентів высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн.2. Психологія образования. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 608 с. – С. 232

- Проектувати і здійснювати виховну діяльність з урахуванням інтересів та можливостей дітей, спираючись на вияв їхньої активності.

- Розвивати вміння виявляти здібності дітей та вміння розпізнавати позитивні спрямування у кожному учневі, спираючись на які, стимулювати досягнення ними успіху.

- Формувати уміння “читати” почуття учнів за зовнішніми проявами і дослухатися до них.

Система роботи з учителями і вихователями передбачає індивідуальні та колективні, постійно діючі та періодичні форми. Зокрема, на заняттях семінару-практикуму “Орієнтація на успіх дитини” учителі мають змогу познайомитися з методами і прийомами, які сприяють розвитку суб’єктності молодшого школяра, забезпечують досягнення ним успіху.

Проведення індивідуальних консультацій для вчителів (“Кожна дитина неповторна”, “Гуманні взаємини у виховному процесі”, “Як допомогти учню “відкрити” себе”, “Чому діти не хочуть ходити до школи”, “Радісний настрій дітей, як його створити”, “Розвиток мотивації досягнення шестирічного школяра”, “Песимісти у класі”), здійснення їхньої самоосвіти згідно з найновішою літературою допоможуть педагогам планувати щоденну роботу, результати якої будуть орієнтовані на успіх дітей, вибудовувати окремі системи педагогічного впливу на учнів з різними рівнями розвитку успішності. Особливої уваги потребують діти песимістичні, замкнені, з розвиненою мотивацією уникнення невдачі, з низькими розумовими здібностями, нерозвиненим умінням взаємодіяти і спілкуватися з однолітками й дорослими.

Розв’язування педагогічних задач із вчителями, вихователями, проведення ділових та рольових ігор (“На уроці праці”, “Розмова з батьками”, “Допоможемо учню стати успішним”, “Даємо дитині шанс”, “Розкриваємо таланти”, “Як реагувати на дитячі невдачі?”) дозволять їм оволодіти вмінням здійснювати вибір на користь особистісно орієнтованої моделі поведінки, оволодіти технологією створення ситуацій успіху для вихованців.

Бесіди за круглим столом дозволять поділитися набутим у процесі експерименту досвідом, порівняти отримані результати, об’єктивно віднайти позитивне і недоліки у роботі, отримати рекомендації від більш досвідчених колег.

Проведення лекційних занять із подальшим практичним

вправлінням передбачає ознайомлення педагогів з інноваційними технологіями, спрямованими на гармонійний розвиток дитячої особистості, з методами впливу на свідомість, емоційну та поведінкову сферу молодшого школяра. З учителями доцільно ґрунтовно проаналізувати такі методи виховання, як переконання і сугестія (педагогічне навіювання).

Під переконанням, спираючись на визначення, дане М. Фіцулою, ми розуміємо метод впливу на свідомість дитини через здійснення спільного аналізу фактів та висновків. При цьому вчитель доводить, аргументуючи правильність думки, виявляє і демонструє протиріччя у дитячих думках та вчинках. У результаті в школяра формується впевненість у необхідності поводити себе певним чином, а також з'являються стійкі новоутворення свідомості. “Дитячі переконання, що формуються вчителем,— зазначає при цьому В. Мухіна,— основа майбутніх переконань дорослої особистості, яка визначила свій світогляд і прагне до його реалізації у своїй діяльності”³.

Метод переконання сприяє усвідомленню шестирічками необхідності дотримуватися норм і правил поведінки, виявляти емпатію, доброзичливе ставлення до іншої людини, приходити на допомогу. Зазначимо, що ефективність проведених із дітьми бесід, роз'яснень, дискусій залежить від авторитету вчителя, вихователя, від його артистизму та красномовства.

Педагогічне навіювання або сугестія (від лат. *suggestio*) – це метод емоційно забарвленого впливу вихователя на свідому та підсвідому сфери дитини, результатом чого є поява певного стану, почуття, ставлення у школяра, що є бажаним для вихователя⁴. Особистість, яка зазнала впливу сугестії, сприймає інформацію, що надходить до мозку, без її розуміння, усвідомлення, аналізу і співвіднесення з власним досвідом. Г. Бреслав надавала особистості вчителя у роботі з молодшими школярами визначального значення: “Особливе становище вчителя у соціальній ситуації розвитку молодшого школяра і передбачає його виключний авторитет і вплив на діяльність учнів. Останні в свою чергу опиняються по відношенню до нього навіюваними”⁵. Навіювання базується на

³ Мухіна В. С. Шестилетний ребенок в школе: Кн. для учителя нач. классов. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с. – С. 125.

⁴ Там само. – С. 126.

⁵ Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с. – С. 37.

почутті довіри учня до вчителя. Тим самим ефективність сугестії визначається якостями сугестора (соціальний статус, привабливість, волюва та інтелектуальна перевага), особливостями сугеренда щодо ступеня впливовості, відносинами, що між ними складаються (довіра, авторитетність), способом подачі інформації (рівень аргументованості, сполучення логічних та емоційних компонентів, підкріплення іншими впливами: мовленням, інтонацією, мімікою, жестами, позами).

Зазначимо, що підвищенню сугестабільності сприяють невпевненість дітей у собі, низька самооцінка, покірність, боязкість, сором'язливість, тривожність, довірливість, підвищена емоційність, вразливість.

Використовуючи алгоритм Г. Гончарова⁶, радимо включити для підготовки вчителів до сугестивної дії з дітьми наступні етапи:

а) аналітичний – формування теоретичної концепції, тобто аналіз особистості учня, визначення аспектів, які потребують корекції.

б) стратегічний – визначаються завдання, надається цільова настанова (наприклад, допомогти дитині позбутися страхів);

в) тактичний – розробляється план впливу (як саме, за яких умов здійснюватиметься навіювання);

г) мовленнєвий (редакційний) – редагування тексту, визначення оптимальних варіантів робочих матеріалів сугестії (Наприклад: “Віднині ваші колишні страхи залишать вас. Ви їх створили самі собі. Вам нічого не загрожує, вас всі люблять. Якщо до вас прийдуть нові страхи, ви повинні розказати про них своїм друзям або батькам, вони підкажуть вам способи, як їх позбутися. Пам’ятайте, що кожна проблема має свій розв’язок, немає безвихідних ситуацій”);

д) виконавчий (педагог просить дітей розташуватися якомога зручніше, уважно, безвідривно дивитися йому в очі, вмикає спокійну музику і впевнено, не поспішаючи промовляє текст);

г) контрольно-підсумковий – на основі аналізу ефективності своєї роботи здійснюється корекція матеріалів з метою отримання удосконалених варіантів сугестії.

Зазначимо, що доречним є лише доброзичливе навіювання. Застосування методу сугестії допомагає надати учням короткочасний відпочинок шляхом занурення у стан релаксації і навіювання наступної бадьорості, активізувати сили організму,

---

⁶ Гончаров Г. А. Суггестия: теория и практика. – М.: “КСП”, 1995. – 320 с.

зменшити почуття тривоги, емоційної напруги, вселити впевненість у собі, оптимістичне світосприйняття, розвивати мотивацію досягнення.

Отже, сім'я та школа є головними учасниками виховання дітей. Загалом мікрокосм сім'ї та шкільна атмосфера визначають подальший життєвий шлях особистості. Єдність вимог до дітей, узгодженість дій, взаємодоповнюваність впливів, спільна робота із закріплення й розвитку успіхів, а також подолання суперечностей у формуванні особистості школяра – все це забезпечує позитивний результат загальних зусиль сім'ї і школи у вихованні дітей.